

Софрон Данилов "Санаам туймуулар" кинигэтттэн лоскуйдар...

Сахалар хаскытый?

Москубага суруйааччылар мунньахтара буолла. Мин тыл этэрбэр "Хотугу сулус" сурунаалбытын 34 тыһ. экземплярынан таһаарарбыт аабааччыларга ситэ тиий-бэтин, оттон кэпсээн кинигэтэ 15 тыһ. тираһынан бэчээттэннэбинэ, соробор, ааптардар тииһиммэккэ хаалалларын, полиграфия мөлбөҥө литэрттирэ сайдыытын харгыстыырын туһунан абынным.

Тохтобулга фойеҥа Волга аттыгар олохтоох омук суруйааччытын көрүстүм.

— Сахалар ахсаангыт төһөнүй? — диин кэпсэтэрин быһыһыгар ыйытта.

— Үс сүүс тыһыынчаттан тахсабыт.

— Ээ-э!? — киһим соһуйан хонос гына түстэ. — Сымыйа-лаама!

— Хас буолуохтара дии саныгыһын, эн? — мин хардары ыйытабын.

Киһим бастаан мичээрдэ-эбитэ сураҕа да суох буолбут.

— Үс мөлүйүөнтэн баас итэҕэһэ суох инигит, — диэтэ утары этиттэрбэттик. — Оннообор биһиги мөлүйүөнтөн тахсабыт.

Уонна, сүгүн кэпсэппэт диин өһүргэннэҕэ буолуо, кээр хаамта.

"Суруйааччы киһи эрэри ханнык омук төһө элбэбин, мунг саатар, быһа холуйан билбэтэ түгүн бэрдэй?" — диин сүөргүлүөх курдук гынан иһэн, үөрүөх санаам кэллэ. Ити киһи ахсааммытын, албаһаабыта, дьингэр, саха норуотун хайбаһынан эбээт, Төһө да ахсааммытынан аҕыйахпыт иһин, мөлүйүөнүнэн аабыллар халыҥ норуокка холоонноохтук үлэлээн-хамсаан, айан-тутан, аан дойдуга иһиллэн-биллэн, сөхтөрөн олордорбут ханнык!

Тас форма уонна ис хоһоон

1945 с. бэс ыйыгар биһиги — Н.Е. Мординов, Т.Е. Сметанин уона мин — Совнарком бэрэссэдээтэлэ И.Е. Винокуровы кытта Намга Кыайыы ыйыаҥар тахсыстыбыт. Граф Бизрэгэр биһигини райком иккис сэкирэтээрэ — сталинскый хара шевиот гимнастеркалаах, кэтит курдаах, лэс курдук киһи — көрүстэ.

Таһаҥас массыынатан ку-

зовар көхсүнэн олорон, сэкирэтээрбит Совнарком бэрэссэдээтэлигэр ыйыахха хайдах бөлөмнөммиттэрин кэпсээтэ:

— ... ыйыах ыйыллар сиригэр тобус сэргэни туруордубут. Сэргэлэрбит национальнай тас формалаахтар, социалистическый ис хоһоонноохтор...

— Сэргэлэргит көндөйдөр дуо? — Тимофей Сметанин быһа түһэн доргунчу ыйытта.

— Хайда-ах?! — сэкирэтээрбит соһуйан эргиллэ биэрдэ.

— Көндөй буолбатахтарына, ис хоһоонноро туохтарыгар угуллан сылдьарый?

Киһибит туох диин хардарыан булбакка, мух-мах буолла. Онтун биллэримээри, хоноччу туттан, икки эрбэбин курун иһигэр уган, төттөрү-таары сууралаамахтаата.

— Тылга тииспэккэ олоҕо! — Н.Е. Мординов Сметанины кынчарыйан ылла.

Илья Егорович бытыгын иһигэр мүчүк гынна.

Ардах

Сэрии бүттэбин утаата Дьокуускай радиостудиятыгар Михаил Белолобский диин бэртээхтэй диктор үлэлиирэ. "Саха Левитана" диин таптаан ааттыырбыт. Биирдэ летучкаҥа кинини дьүүлээри дырэкэчии буолла. Миша күнүс арадьыйанан тийэх сонуннары аахпыт. Бүтэһигэр, күн-дьыл туһунан иһитиннэриигэ тиийэн, эппит:

— Бүгүн Дьокуускайга ардах түспэт диин манна суруллубут буолан баран, түннүгүнэн көрдөхпүнэ, самыыр ыабаастаах уунан кута турар.

"Диктор бигэргэтиллибит тизиксэ, тыллааҥар буолуох, биир да буукубаны эбэрэ да, көбүрэтэрэ да көнүллөммэт" — диин буолла. Мишаҕа быыҥабыр биэрэргэ эттилэр.

Уолбут өрөлөстө:

— Оччоҕо түгү, үрүгү көрөн туран хара, хараны көрөн туран үрүгү диибин дуу?

— Диеминэ. Үөһэттэн бигэргэтиллибит буоллаҕына, — салайааччыбыт бастаан холкутук быһаарда, онтон дьарымталаах куолаһынан эбэн эттэ: — Диеминэбин эрэ буолбатах — диэхтээххин!

Оннук кэм этэ.

Кырдык уонна карьера (кылгатылынна)

Баартыйа обкуомун 1952 с. олунньу 6 күнүнээҕи "Саха литэртиэриэтин сырдатыыга буржуазнай-националистыы токурутуулар тустарынан" уурааҕа тахсыбытын кэнниттэн "бэһис" диин аатынан биллэр пленум буолбута. Онно И.Е. Винокуровы, ээбин этитэн баран баартыйаттан устар, үөрэбиттэн үүрдэрэр сыалаах Москубаттан модьуйан аҕалтарбытара.

Урут букатын атыннык эпит-тыммыт, билигин обкуом санга салалтатыгар үчүгэй буола сатаан төрүт төттөрүтүн туойар араас карьеристар, ньылан-нааччылар, холун-нарааччылар Илья Егорович үрдүгэр өйдүн, тыл-ес,

кир-хох бөбөтүн куппуттар. Үрүн харабын өрө көрбөт онордубут, кэһэттибит диэбит обонньордору мунньах түмүгэр трибунаҕа тахсан ону бүтүннүүтүн кээр илгистэн кэбиспит. Үс суруйааччыны мин сирэй билэттирим, кинилэр Сэбизскэй былааска ис сүрэхтэриттэн бэриниллээхтик үлэлээбит үтүө дьон, үчүгэй суруйааччылар этэ диэбит, итиэннэ кинини хоруотаабыт араатардары кыйан мэлдьэспэт чакчыларынан характеристикалаан, аҕыйах бэргэн, сытыы тылларынан өтөрүтэ этитэлээн, сир-буор сирэйдэтэлээбит. "Бары эм... киридилэр" диин пленум бүттэбин түөн, хаһыат таһаара олорон, "Кыым" эрдээктэрэ Н.С. Яковлев миэхэ сэтэрэн кэпсээбитэ. Били ээбин этитиэх, баартыйаттан үүрүөх буолбут киһилэрин пленум трибунааттан ньиргизэрдэх ытыс тыаһынан атаарбыт.

... Москубаҕа Семен Петрович Данилов биһикки, Илья Егоровичы икки өттүттэн арыаллаан, академия олбуорун иһигэр массыына күүтэн төттөрү-таары хаама сырыттыбыт. Илья Винокуров БСК(б) П Саха уобаластааҕы кэммитэтин бастакы сэкирэтээрбитэн ууратыллан, Москубаҕа обкуомнар бастакы сэкирэтээрдэрин билиилэрин үрдэтэр биир сыллаах үөрэхтэригэр диин ааттаан ытылла сылдьар кэмэ этэ. Ууратыллыбыт биричиинэтэ — баартыйа Киин Кэмитиэтэ модьуйбутун үрдүнэн саха маңнайгы үс суруйааччытын А.Кулаковскайы, А.Софроновы, Н.Неустроевы туруулаһан көмүскэспитэ, кинилэри буржуазнай-националистар диин сыаналааһыны утарбыта буолбута. Соторутаабыта кинини Баартыйа Киин Кэмитиэтигэр ынгыран "үс суруйааччы сыаналыыгар албаһаабыппын диин билинэн кэбис, оччоҕо биһиги зийгин Дьокуускайга Верховнай Сэбиэт президиумун бэрэссэдээтэлинэн анаан ытыахпыт" диэбиттэрин, сөбүлэспэтэбин кэпсээбиттэрэ. Түмүккэ эппиттэр: "Өссө ыараннатан санаан көр. Биһиги этэрбитигэр сөбүлэһэр буоллаҕына, кэлээр".

Ол кэпсээни өйдөөн кэллэ быһыылаах, Семен Петрович дьонтон истибитин быһыа-орута этэн баран, симики собустук ыйытта:

— Кырдыгы кэпсииллэр дуо ити, Илья Егорович?

Илья Егорович сангата суох хаста да хардылаата:

— Кырдык...

Итиэннэ биир да тылынан быһаара, чуолкайдыы барбата.

— Иккиһин бара сырыттын дуо? — диин Семен Петрович салгы ыйытарын көһүтэ түгөн баран, аны мин ыйытааччы буоллум.

— Суох! — Илья Егорович эмискэ, тоһобону батары саайан эрэрдии, күүскэ сангарда. — Ол сырытыннан, туох дэттэрэбин?

— Оттон... билинэн дуу, хайаан дуу...

Винокуров тохтуу биэрдэ, миигин лаампа сырдыгар субу санга көрсүбүттүү, аллараттан өрө көрөн таһаарда, хойуу хара бытыктарын биллэ-биллибэттик туллаһнатта:

— Үрүгү хара, сымыйаны кырдык дэттэрээри гынабын дуо? Оччоҕо хайа суобаспынан дьон сирэин утары көрүөхпүнүй, догоор?

Мин этиэх буолбут тылларым хабарбабар хаалан хааллылар. Миигин ордук ити "догоор" диин "г" буукубанан этиллибит тыл издэттэ. Ити тыл миэхэ "нокоо" диин сэнэбиллээх тыллааҥар ордук ыарыылаахтык иһилиннэ. Эмиэ да сэмэлиирдик, эмиэ да дьарыйардык.

Илья Егорович түргэнник хааман, лаампа сырдыгыттан тахсан, хараҥаҕа киирэн хаалла.

Убайым миигин дьабырыан түгү эрэ ботугураата.

Кырдыгынан эттэххэ, мин ол кизһэ саба сангартан да баран "сыһа тылластым ээ" диин бэйэбин буруйдамматабым. Төттөрүтүн, дыала туһугар, дыаланы көннөрөргө ордук ситиһиллээхтик охсуһар туһугар ардыгар кыратык бириинсиптэн кыратык, чэ, бэрт быкаайыктык, халыйа түһэн ылар тоҕо сатамматый дии санаабытым баара.

Онтукам букатын сыһа этэ. Ханнык бабарар норуот бастыг дьонун холуннарыы, кинилэринэн сирэйдээн норуоту барытын киртити, наамтаы, бу сидьин, сааттаах суолга бэрт кыра да кыттыгастаах буолуу — хайа да киһизхэ итинтэн ордук ыар буруй баар буолуон сатамнат. Бастаан туран, норуот чизгин, аатын-суолун үрдэтиһэр, киһи барбарарын иннигэр үлэлиир анлаахха бэлиитчэскэй, судаарыстыбаннай дийэтэлгэ. Ити ытык аналын сиргэ-буорга тэпсибит, үрдүк кириэһилэттэн сууллумаары норуотун үтүө аатын түһэн биэрбит киһи, кэлин төһө да араастаан албаһыан ыраастана сатаабытын иһин, бар дьон кытаанах дьүүлүттэн хаһан да, ханна да куоппат. Норуот дьүүлэ — ааһыныллыбат бүтэһиктээх дьүүл.

Илья Винокуров улахан дуоһунаһынан мэниэли сатаабыттарын уордайан кээр хаһыйан, олобун тийэх күннэригэр диири көнө суолтан тутум да туораабакка, кырдык кыайарын туһугар туруулаһан туран охсуспута. Ол иһин кинини төрөөбүт норуота мунгура суох ытыктыыр, таптыыр.